

بازتعریف سبک‌های معماری در دوره جنگ تحمیلی ایران با رویکرد شناسایی آثار سنتی (موردپژوهی: کالبد بناهای شاخص)

مازیار سرداری

پژوهشگر دکتری معماری، دانشکده هنر و معماری، واحد تهران غرب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

لیلا زارع (نویسنده‌ی مسئول)

استادیار گروه معماری، دانشکده هنر و معماری، واحد تهران غرب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

آویده طلایی

استادیار گروه معماری، دانشکده هنر و معماری، واحد تهران غرب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

وحید قبادیان

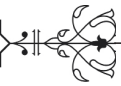
دانشیار گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، واحد تهران مرکز، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۰۳/۰۸ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۱/۰۸/۱۶

چکیده:

معماری سنتی اصطلاحی است که پس از دوران مدرنیزاسیون در ایران، مطرح و در صحبت‌های بسیاری از معماران، کتب و مقاله‌ها، به آن پرداخته شده و در دانشکده‌های معماری مورد نقد و گفتگو واقع شده است. در ادامه و پس از وقوع انقلاب اسلامی و بسته شدن شرکت‌های ساختمانی خارجی در ایران، بسیاری از شرکت‌های بزرگ معماری نیز تعطیل و یا نیمه فعال شدند. با بروز جنگ تحمیلی و تحریم اقتصادی، فعالیت‌های ساختمانی به شدت کاهش یافت و در طی هشت سال جنگ، اکثر فعالیت‌های ساختمانی در مقیاس خرد و کوچک انجام شد و کارهای دولتی غالباً در جهت تکمیل پروژه‌های ساختمانی قبل از انقلاب بود. برخی از این محدود ساخت و سازها، منجر به تولید آثاری با سبک و سیاق سنتی شدند که شناسایی و تشریح آن‌ها واجد اهمیت است و در دستور کار تحقیق پیش‌رو قرار دارد؛ زیرا که عجبین با فرهنگ، تاریخ، و کیفیت متعالی معماری گذشته است و غنای معماری و هویت تحلیل رفته در آثار معماری امروز را می‌توان در آن‌ها جستجو کرد. اینکه چه سبک‌هایی و چه تعداد آثار بر اساس ایدئولوژی و شاخصه‌های این سبک‌ها در جهت تداوم و زنده نگه داشتن معماری غنی و سنتی ایرانی، در برهه جنگ هشت‌ساله وجود دارد؛ مجهول اصلی تحقیق و دستیابی به آنها، هدف آرمانی پژوهش است. در پژوهش حاضر، که با روش تفسیری-تاریخی و تدابیر تحلیلی-مقایسه‌ای است؛ به معرفی سبک‌های معماری در این دوره تاریخی پرداخته می‌شود تا از میان آن‌ها، مکاتبی که واجد شاخصه‌های معماری سنتی ایران هستند؛ استخراج گردند. گردآوری اطلاعات از طریق میدانی و اسنادی است که به شناسایی ساختمان‌هایی با کالبد سنتی، خواهد انجامید. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که در برهه جنگ هشت‌ساله، آثاری از سه مکتب «معماری سنت‌گرایی»، «معماری مدرن متاخر»، و «معماری پست‌مدرن» در کشور ساخته شدند. در این بین، معماری مدرن متاخر فاقد شاخصه‌های سنتی در کالبد آثار ساخته شده‌ی خود است و در مقابل، دو سبک سنت‌گرایی و پست‌مدرن که بر اساس نظریه‌های معماری آن‌ها، یازده ساختمان شاخص طراحی و اجرا شدند؛ دارای مولفه‌های معماری سنتی ایران خواهند بود. در انتها ویژگی‌های کالبدی هر یک مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد.

واژه‌های کلیدی: معماری سنتی، جنگ تحمیلی، سبک معماری، ساختمان‌های شاخص

۱. مقدمه

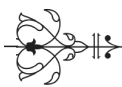
تعدادی فعالیت ساختمانی و معماری در مقیاس خرد انجام پذیرفت. در این بین، بسیاری از حرفه‌مندان حوزه معماری بر این باور هستند که برخی از این ساخت‌وسازها منجر به تولید آثاری شده‌اند که قابل درک تر، مستمر در گفتمان با مخاطب، القای حس فضای بیشتر و در نهایت دارای معماری سنتی و شاخصه‌های تاثیرگذار آن هستند. از این رو تحلیل و شناسایی سبک‌ها، شناخت مفاهیم و نظریه‌های کاربردی آن‌ها از اهمیت بالایی برخوردار خواهد بود که در راستای کار تحقیق پیش‌رو قرار می‌گیرد.

۲. سوال پژوهش

ایران که معماری آن مردم‌وار و مردم آن هنرمند و هنرشناس بود؛ در تب و تاب رو در رو شدن با جهان مدرن و معماری بین‌المللی معیارهای ارزشی خود را گم کرده؛ آن‌گونه که رابطه عاطفی و ادراکی مردم با فضای زیستی خود روز به روز کمتر و کمرنگ‌تر گردیده است. شاید انتظار ارتباط بین مردم و معماری در عصر حاضر که هیچ‌گونه تعریف خاصی از علائق و خاستگاه مردم در زبان معماری کنونی ایران تبلور نیافته، انتظاری بی‌جا باشد و در واقع بتوان نقطه عطف گسستگی این پیوند را، همان تجلی نیافتن سنت‌ها، فرهنگ، و هویت جامعه در معماری معاصر دانست. در مجموع می‌توان کمبود دانش، نداشتن اعتقاد حرفه‌ای، کم‌توجهی به اصالت‌ها، شناخت ناکافی از فرهنگ و سنن، نادیده گرفتن حرمت و اصالت ریشه‌های ارجمند سرزمین و بسیاری مسائل دیگر را دلیل این بحران و نابسامانی دانست. همچنین می‌توان اذعان داشت که معماری ما حیثیت تاریخی - فرهنگی خود را واگذاشته و درحالی که چیزی را جایگزین آن ننموده، در گردابی از گرایش‌های جهانی (مدرن، پست مدرن، دیکانستر اکشن، و...) و سلیقه‌های شخصی و رقابت‌های بازاری، گرفتار آمده است. در نهایت، معماری معاصر بدون یگانگی و هویت جمعی است و چرایی این مهم و مرتفع ساختن آن از دغدغه‌مندترین مسائل روز معماری ایران خواهد بود. دیگر نکته قابل بحث این است که معماری سنتی و هویت‌مند ایرانی، که فراز و نشیب‌های بسیاری را طی کرده است.

پیگیری تاریخچه پیدایش و استفاده از واژه سنت در جامعه، به دوران پس از مدرن می‌رسد. تا پیش از دوران مدرن، انسان‌ها در عوالمی زندگی میکردند که اشیاع از سنت بود به این سبب مفهوم مستقلی به نام سنت برای آنان معنا نداشت. در یک سرزمین، سنت در سراسر جامعه و در همه عرصه‌های آن از جمله معماری، حضور داشت. برای بررسی این مقوله در دوره جنگ هشت ساله ایران، باید در نظر گرفت که با وقوع انقلاب اسلامی، بسیاری از شرکتهای خارجی در ایران تعطیل شدند. زمینه شهرسازی نیز شرکت‌های مهندسان مشاور خارجی تعطیل شدند و شرکت‌های بزرگ مهندسان مشاور داخلی به صورت نیمه‌تعطیل به حیات خود ادامه دادند و بسیاری از پروژه‌های بزرگ شهری در تهران، مانند شهستان پهلوی، مترو و فرودگاه بین‌المللی متوقف شد. تنها پروژه بزرگ شهری که در این دوره شروع شد؛ احداث مصلی در شهرهای مختلف کشور از جمله تهران بود. تعدادی از پروژه‌های آغاز شده در دوره قبل نیز در این دوره به صورت محدود ادامه یافت. وقوع جنگ ایران و عراق نیز به توقف بیشتر طرح‌های بزرگ شهری منجر شد. در جریان جنگ و اشغال نقاطی از ایران توسط ارتش عراق، ساکنان این شهرها و استان‌های مجاور مرز عراق، به‌عنوان پناهنده جنگی به تهران و سایر استان‌های کشور مهاجرت کرده و مستقر شدند. اگرچه بسیاری از پروژه‌های بزرگ شهری تعطیل شد؛ اما رشد جمعیت شهری، در کشور همچنان ادامه داشت. با توجه به نظر دولت‌ها و شهرداری‌ها در اوایل انقلاب نسبت به پرهیز از احداث ساختمان‌های بلندمرتبه به سبب اشرف به خانه‌های مجاور، شهرها در این دوره عمدتاً به صورت افقی رشد کردند و حاشیه شهرها به سرعت به مناطق شهری تبدیل شدند. در این دوره نیز، به وضع آلونک‌نشین‌ها حتی‌المقدور رسیدگی شد؛ بسیاری از حلبی‌آبادها جمع‌آوری شدند و برای ساکنان آن‌ها خانه‌های مناسب‌تری در حاشیه شهرها احداث گردید. بروز جنگ و تحریم‌های مالی سبب کاهش شدید فعالیت‌های عمرانی شده بود. اما همانطور که مطرح است

تا اواسط عصر قاجار بررسی شده است (پیرنیا ۱۳۶۹). یا در مقاله ای با عنوان «نگاهی به گرایش های معماری در تهران» که توسط بهروز پاکدامن در جلد چهارم، پنجم، و ششم کتاب تهران چاپ شد؛ معماری شهر تهران از اواسط دوره قاجاریه تا پایان دوره معماری پهلوی اول مورد نقد و تقسیم بندی قرار گرفته است (پاکدامن ۱۳۷۳). شهریار عدل و برنارد اورکاد نیز کتابی تحت عنوان «تهران، پایتخت دویست ساله» که مجموعه مقالاتی از صاحب نظران مختلف در مورد تاریخ شهرسازی و معماری تهران، عمدتاً در دو عصر قاجار و پهلوی بود (عدل و اوکارد ۱۳۷۵). کتب «معماری در دارالخلافه ناصری» (قبادیان ۱۳۸۲) و «معماری دوره پهلوی اول» (کیانی ۱۳۸۳) نیز به شرح و بحث معماری ایران در دوره ناصرالدین شاه و پهلوی اول پرداخته است. در ادامه، وزارت مسکن و شهرسازی در سال ۱۳۷۷ یک جلد کتاب به نام «نگاهی به مهندسی ساختمان و معماری معاصر ایران» و در سال ۱۳۸۸ جلد دیگری به نام «معماری معاصر ایران، ۷۵ سال تجربه بناهای عمومی» چاپ کرد که خصوصیات کلی ساختمان های دولتی در عصر پهلوی و جمهوری اسلامی در آن ذکر شده است. سید محسن حبیبی در کتاب «شرح جریان های فکر معماری و شهرسازی در ایران معاصر»، نظریه ها در حوزه معماری و شهرسازی ایران از اواخر دوره ناصرالدین شاه تا سال ۱۳۸۳ را دسته بندی و بررسی کرد (حبیبی ۱۳۸۵). جامع ترین کتب در رابطه با ساختمان ها و معماران ایرانی، در بهار ۱۳۸۸ توسط بانی مسعود به نام «معماری معاصر ایران» (بانی-مسعود ۱۳۸۸) و سپس در پاییز همان سال توسط سیروس باور به نام «نگاهی به پیدایی معماری نو در ایران» (باور ۱۳۸۸) چاپ شد. در کتاب نخست، شرح حال معماران و ساختمان های مهم از ابتدای عصر قاجاریه تا کنون مورد بررسی قرار گرفت و کتاب دوم عمدتاً مربوط به عصر پهلوی است. کتاب «میراث معماری مدرن ایران» توسط اسکندر مختاری طالقانی در سال ۱۳۹۰ تالیف شد و شرح توصیف ساختمان های عصر پهلوی و جمهوری اسلامی در آن ذکر گردید (مختاری طالقانی ۱۳۹۰). تعداد کثیری مقاله

در برهه جنگ و در نهایت، هشت سال مشغولیت کلیه ی ارگان ها به نبردی که به کشور تحمیل شد؛ کم رنگ تر از ادوار دیگر، مورد توجه قرار گرفت. در عصر حاضر نیز، پرداختن به ساخت و سازهای آن دوره و شناسایی و استخراج ساختمان ها با معماری سنتی، کمتر مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است. از این رو سوال اصلی پژوهش این گونه مطرح می شود که:

«چگونه می توان با کنکاش در سبک های معماری در دوره جنگ هشت ساله، به آثاری دست یافت که در کالبد خود، شاخصه هایی از معماری سنتی و هویت گرای ایران دارند؟» برای نیل به پاسخ سوال اصلی، ریزسوالات زیر در مسیر تحقق پژوهش، قرار خواهند داشت:

۱. معماری سنتی ایران چیست و دارای چه شاخصه هایی می باشد؟

۲. چه سبک هایی از معماری در دوره جنگ تحمیلی در کشور رایج بود؟

۳. سبک های دارای شاخصه های سنتی در این دوره کدامند و چه آثار شاخصی از آنها ساخته شده است؟ رویکرد پژوهش بر این است که با دستیابی به پاسخ سوالات فوق، هدف آرمانی نائل گردد.

۳. پیشینه پژوهش

با بررسی دیدگاه های متداول، اکثر پژوهش های صورت گرفته پیرامون معماری و سبک شناسی در دوران معاصر، به عصر قاجار و پهلوی منوط بوده و اگر هم به عصر جمهوری اسلامی ورود شده باشد؛ معطوف به دوران پس از جنگ و پرداختن به دوره پست مدرن دوم و معماری سنت گرایی، در سه دهه اخیر است. یا از منظر اغلب پژوهشگران معماری، به سبک های معماری فعال در این دوره و آثار متصاعد از آنها، کمتر پرداخته شده است و بیشتر، حرکت رو به جلو معماری در بازسازی های پس از جنگ و اسکان های حومه ای و ساخت و سازهای ناشی از آن در حین جنگ، مورد بررسی قرار گرفته است. برای مثال در کتاب استاد محمد کریم پیرنیا که در سال ۱۳۶۹ با عنوان «شیوه های معماری ایرانی» به رشته تحریر درآمد؛ تاریخ معماری ایران

که به دلیل تمرکز بیشتر آثار تالیف شده بر دوران پس از جنگ، به بوته فراموشی سپرده شده‌اند.

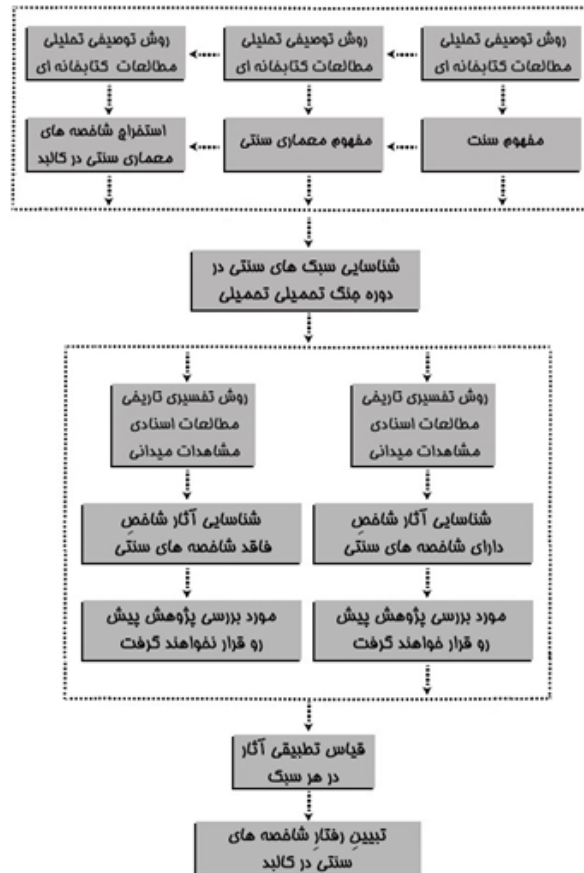
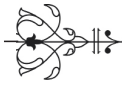
۴. مبانی نظری

۴-۱. مقدمه

هویت این مرز و بوم ریشه در فرهنگ، تاریخ، تمدن و سنن آن دارد و بدون رجعت به گذشته، امری دست‌نیافتنی خواهد بود. سنت امری است که رو به گذشته دارد و معنای خود را از آن در می‌یابد. از این رو برای دستیابی به سنت می‌بایست ویژگی‌های تاریخی دوره‌ها، سبک‌ها، و آثار متصاعد از آنها را به خوبی شناخت و در بستر فکری زمان خود، مورد تحلیل قرار داد. چرا که مجموعه این شناخت‌ها و مکشوفات، به همراه لحاظ کردن آنها در فرایند طراحی هر ساختمان، هویت معماری را به مرحله ظهور می‌رساند. در پژوهش پیش رو، تلاش بر این است که، سبک و یا سبک‌های معماری در دوره جنگ تحمیلی شناسایی و آثاری که در کالبد خود دارای ویژگی‌های سنتی هستند، استخراج گردند. مسیر رسیدن بدین مهم، با تشریح معنا و مفهوم واژه سنت آغاز و به تبع آن به تعریف معماری سنتی خواهد انجامید. پس از آن شاخصه‌های کالبدی معماری سنتی به تفکیک مطرح خواهند شد. در ادامه، سیر تحولات معماری در دوره معاصر آغاز می‌شود تا با در دست داشتن مولفه‌های کالبدی سنت، سبک‌های سنتی در دوره جنگ تحمیلی شناسایی شوند. پس از آن، ساختمان‌های شاخص ۱ ساخته شده بر اساس این ویژگی‌های کالبدی استخراج و اطلاعات آنها اعم از ساخت ساخت، سبک، معمار و بانی هر یک تعیین می‌شود. در نهایت طی یک قیاس تطبیقی، بین آثاری که به صورت هدفمند (قضاوتی) نمونه‌گیری شده‌اند؛ رفتار هر شاخصه مورد کنکاش قرار خواهد گرفت و نتیجه‌گیری می‌گردند. فرآیند نمونه‌گیری هدفمند قضاوتی خواهد بود تا آثاری که از حیث تعدد در شاخصه‌های کالبدی سنت، دارای داده‌های بیشتری هستند؛ انتخاب و مورد ارزیابی واقع گردند. در ادامه، فرآیند پژوهش در چارچوب مفهومی زیر (تصویر ۱) تدوین شده است.

نیز، بالاخص در دو دهه اخیر در نشریات و مجلات مختلف معماری توسط دانش‌پژوهان و متخصصان فن به رشته تحریر درآمده است. به‌عنوان مثال، مقاله‌های «تحلیل تأثیرات جنگ تحمیلی بر وضعیت شهرسازی امروز ایران» نوشته فرخ عبودی (۱۳۹۶) و «تأثیر جنگ بر معماری» به قلم بابک خورشیدی (۱۳۹۷) که در هر دو نوشتار، به نتایج جنگ تحمیلی بر آثار پیش از انقلاب پرداخته شده است. در گفتگوی پایگاه خبری وزارت راه و شهرسازی با محمد مهدی محمودی در مرداد ماه سال ۱۳۹۵، این‌گونه مطرح می‌شود که «جنگ بر بی‌هویت بودن معماری و شهرسازی دامن زد و فکر داشتن سرپناه به هر قیمت، معماری اصیل و هویت ایرانی را از بین برد». در آخر مقاله ای دیگر تحت عنوان «ریشه‌یابی و شناخت عوامل دگرگون‌ساز روح معماری گذشته ایران در گذر زمان، اصالت گذشته، تازگی اکنون»، نوشته دکتر مازیار آصفی که در سال ۱۳۹۳ در نشریه هویت شهر به چاپ رسید؛ به احوالات معماری ایران در برهه جنگ نیز اشاراتی دارد. این پژوهش بر این است که «تعدد طراحان و گرایش‌های مختلف در این برهه زمانی، بیانگر تنوع اندیشه‌ها و عدم توافق بر گرایشی خاص در معماری معاصر ایران است که عمدتاً با تأخیر و با عدم شناخت کافی صورت گرفته و در سطحی‌ترین حالت، طراحی معماری را تا حد پیروی از مد و سیاق روز تنزل داده است».

در تمام این مقالات و کتب یاد شده، معماری معاصر ایران از منظری خاص و در محدوده زمانی معین مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است؛ اما در آن‌ها کمتر به وضعیت معماری ایران در دوره جنگ تحمیلی اشاره شده و غالباً گذرا است. اگر هم پرداختی شده است؛ بیشتر به نتایج جنگ بر شهرسازی ایران است و یا غرب‌زدگی در اوج مدرنیته‌ی آن زمان. زیرا که سبک بین‌الملل، مکتبی مناسب برای اسکان‌های پس از جنگ به حساب می‌آمد. از همین رو، پژوهش پیش‌رو برای اولین بار با تبیین واژه سنت و ورود آن به حرفه معماری، سعی در شناسایی سبک‌ها و آثاری دارد که در حین جنگ هشت‌ساله، با سبک و سیاق معماری سنتی ایران و هویت‌مند، ساخته شده

تصویر ۱. چارچوب مفهومی مبانی نظری تحقیق

او چنین می گوید: «سنت همان چیزی است که دست به دست شده و شامل تمام چیزهایی است که جامعه در یک دوره زمانی خاص داراست. چیزهایی که قبل از آن زمان در جامعه وجود داشته و مالکان فعلی اکنون به آنها دست یافتند». می توان با بررسی لغوی واژه سنت به این مهم دست یافت که سنت مقوله فرهنگی است که با دست به دست دادن، انتقال و استمرار همراه است. بر اساس این ویژگی، صفت سنتی به چیزی اطلاق می گردد که باری فرهنگی و ریشه در تاریخ دارد؛ تبلور فرهنگ جامعه باشد و آن الگوی شناخته شده و فرهنگی در طول زمان از نسلی به نسل دیگر رسیده و ادامه یافته باشد (صادقی پی ۱۳۸۸). با این تفاسیر معماری سنتی را می توان گونه ای از معماری توصیف کرد که در جامعه وجود داشته و در طول زمان استمرار یافته است و منطبق بر تاریخ و سنن

۲-۴. واژه سنت و معماری سنتی پس از ورود مدرنیسم به ایران و شکل گیری واژه ی «معماری سنتی» تاکنون، همایش های بسیاری در حیطه سنت و ترویج آن در معماری و شهرسازی صورت گرفته است. پیش از ورود به حیطه معماری سنتی آگاهی از مفهوم سنت الزام است. در لغتنامه دهخدا برای واژه سنت این تعاریف مطرح شده است: «راه و روش، طریقه و قانون و روش، آیین و رسم و نهاد، احکام و امر و نهی خدای تعالی، فرض و فریضه، واجب و لازم، احکام دین، راه، دین و شریعت». در فرهنگ معین در تعریف این کلمه آمده است: «راه، روش، سیرت، طریقه، عادت، گفتار و کردار». در لغتنامه آکسفورد نیز چنین آمده است: «نظر، عقیده، و رسمی که از پیشینیان به آیندگان دست به دست شده است». همچنین، شیلز کتابی در مورد سنت نوشته است.

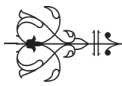

ساخت و اجرا همراه شد.

۴-۲-۱. شاخصه‌های کالبدی معماری سنتی با توجه به مفاهیم سنت و معماری سنتی، «معماری مکتب اصفهانی» به واسطه استمرار در طول تاریخ و در عین حال عجین شدن با کیفیت متعالی گذشته و فرهنگ این سرزمین تحت عنوان معماری سنتی شناخته شده می‌شود. این سبک در نیمه دوم عصر قاجار، به واسطه افزایش مراودات با غرب، با معماری نئوکلاسیک غربی درآمیخت و شیوه‌های و شاخصه‌های سنتی معماری ایران در تقابل با عناصر معماری غربی قرار گرفت (نظری ۱۳۸۶). در ادامه، همان‌طور که پیش از این اشاره شد؛ در ابتدای سلطنت پهلوی اول، مصالح مدرن مانند تیرآهن، میلگرد، و سیمان برای احداث کارخانجات، پل‌ها، و شبکه راه‌ها، و راه‌آهن وارد کشور شد. این مساله به مرور در ساختمان‌های مهم حکومتی و بناهای شخصی امرا و درباریان مورد استفاده قرار گرفت. این امر به تدریج باعث به حاشیه رانده شدن فناوری و مصالح سنتی گردید و تکنولوژی و مصالح مدرن و طرح‌های نوین جایگزین روش‌های پیشین شد. ولی همزمان ساختمان‌هایی در ایران احداث شدند که طرح آنها سنتی بود؛ اما با مصالح و فن‌آوری جدید و بعضاً برای نهادها و سازمان‌های جدید حکومتی و اجتماعی اجرا شدند؛ که به آنها ساختمان‌هایی با سبک سنت گرایي گفته می‌شود (قبادیان ۱۳۹۴). در دوره پهلوی دوم، پس از طرح موفق «هوشنگ سیحون» برای مقبره بوعلی سینا در همدان، معماری سنتی با شمایلی امروزی و مدرن شده پا به میدان گذاشت که بانی مسعود به این سبک از معماری لقب مدرن تاریخ‌گرا بخشیده است (بانی‌مسعود ۱۳۸۸). از این رو که معماری سنتی ایران در هر دوره همواره با ظاهری متفاوت متجلی شده است؛ برای دستیابی به آثار آن در برهه تاریخی مورد تحقیق، شناخت شاخصه‌های کالبدی آن، واجد اهمیت بوده که در جدول ۱ همراه با تصاویر مربوطه، گردآوری شده است.

است. برای پدید آوردن یک بنایی سنتی، نیاز به معماری به سبک سنتی است. یعنی روش‌هایی سنتی در طراحی و ساخت. در مورد سبک و شیوه‌های معماری تاریخی ایران یکی از کامل‌ترین تقسیم‌بندی‌ها را محمد کریم پیرنیا در کتاب «شیوه‌های معماری ایرانی» و وحید قبادیان در کتاب «سبک‌شناسی و مبانی نظری در معماری معاصر ایران» تدوین کرده‌اند که هر دو متفق‌النظر هستند. بر اساس این تقسیم‌بندی‌ها، معماری ایران به هفت شیوه تقسیم شده است. معماری پیش از اسلام، به نام معماری باستان، که به دو دسته شیوه پارسی و شیوه پارتی تفکیک شده و معماری پس از اسلام، به نام معماری سنتی، که به پنج دسته خراسانی، رازی، آذری، اصفهانی، و تهرانی تقسیم‌بندی می‌شود که در بین عوام و اهل فن مصطلح و رایج است. استاد پیرنیا در مورد شیوه اصفهانی می‌نویسد: «این شیوه در ابتدا از آذربایجان شروع می‌شود و معماری بومی آذربایجان روی آن تاثیر می‌گذارد؛ ولی بعدها در اصفهان جا می‌افتد. بهترین آثار این شیوه در اصفهان است. شیوه اصفهانی کمی پیشتر از صفویه از زمان قراقویونلوها تا اواخر محمد شاه قاجار ادامه می‌یابد» (پیرنیا ۱۳۹۶). در این باره دکتر وحید قبادیان معتقد است که شیوه اصفهانی پس از افول در دوران پس از صفویه، مجدد در دوره اول قاجار (۱۱۶۴-۱۲۲۹ ش) به اقتدار خود باز می‌گردد و طی ادوار بعدی با نام‌هایی نظیر «سبک تهرانی» در ادامه دوره قاجار، «معماری سنت گرایي» در دوره پهلوی اول، «معماری نوگرای ایرانی» در دوره پهلوی دوم و «معماری پست‌مدرن» در دوره جمهوری اسلامی، تداوم پیدا کرد و به واسطه اغتنای این سبک، داشتن ویژگی‌های سبک‌های پیش از خود (نظیر سادگی در شیوه معماری خراسانی، مهندسی دقیق در شیوه معماری رازی، پرداختن به شکوه و جلال در شیوه معماری آذری) و تدام آن تا عصر حاضر، تحت عنوان معماری سنتی ایران از آن نام برده می‌شود (با تلخیص از قبادیان ۱۳۹۴). از این رو آشنایی با مفاهیم و شاخصه‌های کالبدی آن حائز اهمیت و الزامی است. سبکی که از ابتدای سلطنت پهلوی اول و ورود مدرنیزاسیون به کشور، با روش‌های نوین

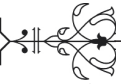
شاخصه های معماری سنتی ایران	عناصر تزئینی		خطوط بندی	کلیه بری	خطوط بندی	رسمی بندی	کلیه بندی	آینه کاری	آجر مهربار	آهک بری	مقرنس کاری	نوس چنانگی	نوس انزانی
	عناصر تأثیرگذار بر منظر اثر		چند بری	ایران	روای	قطار بندی رخ بام	طاق آهنگ	سائون دارباز	طاق و تویزه	سائون مقرنس	آجر کاری	جهاد مرکزی	
	عناصر تأثیرگذار بر منظر شهر		گردان بادیه	بام مسطح	گنبد	گنبد	بادگیر						

جدول ۱. شاخصه های کالبدی معماری سنتی ایران

تازه به دوران رسیده-های اجتماعی از مجلات و مدارک خارجی، که متأسفانه شهرهای ما را به صحنه اغتشاش رقابت سبک ها و تزئینات نامطلوب کشانده است. نوع دوم آثار معماری (هر چند محدود) معماران توانمند این سرزمین که در دوران مختلف تاریخ معاصر ایران اعم از عصر قاجاریه، عصر پهلوی، و دوره بعد از انقلاب اسلامی آثار مهم آموزنده و قابل تحسینی را به جای گذاشتند؛ و در حال حاضر نیز آثار ارزنده ای را در ایران و خارج از ایران به وجود می آورند. آنچه که از آثار کالبدی در شهرسازی و معماری معاصر ایران مشاهده می شود؛ نفوذ پررنگ سبک های مختلف اروپایی و آمریکایی در اعصار سه گانه معاصر ایران است. معماری معاصر غرب، پس از انقلاب صنعتی و زمانیکه معماری نئوکلاسیک، رمانتیک و سبک های التقاطی تدریجاً جای خود را به معماری مدرن اولیه ساده و بدون تزئینات داد؛ در آن سرزمین شکل گرفت. در کشورهای اروپایی بنا به دیدگاه های فلسفی و موقعیت-های اجتماعی-اقتصادی و فرهنگی-هنری آنها، گرایشهای خاصی از معماری مدرن پدیدار گشت. مانند فوتوریسم در ایتالیا، آرت نوو و آرت دکو در فرانسه، کانستراکتیویسم در روسیه، و سبک بین الملل در آلمان، و سایر نقاط. معماران ایرانی که در آن کشورها تحصیل می کردند؛ پس از فراغت از تحصیل به ایران بازگشتند و تحت تاثیر این سبک ها، طراحی کردند که بیش از همه

۳-۴. سیر تاریخی سبک های معماری در دوران معاصر ایران علم و دانش معماری در ایران عمدتاً یک علم شفاهی بوده و سینه به سینه از طریق استاد به شاگرد و از نسلی به نسل دیگر منتقل شده است. از اوایل عصر قاجاریه و با ورود مستشاران و محققان اروپایی به ایران، پژوهش و نگارش در مورد معماری ایران، به روش مستندسازی و علمی آغاز شد. تاسیس مدرسه دارالفنون، ورود خاورشناسان و معماران اروپایی و فارغالتحصیلان ایرانی از اروپا به ایران و در نهایت افتتاح دانشکده هنرهای زیبا، همه به مدون کردن سرگذشت و شرح حال معماری ارزش بار ایران و شناسایی سبکهای آن، کمک کرده است. معماری معاصر ایران سابقه ای بیش از یک و نیم قرن دارد. این معماری هماهنگ با دوران معماری معاصر غرب و تحت تاثیر آن، آثار برجسته ای را در سبک های متعدد معماری اعم از مدرنیسم اولیه تا اعتلای مدرنیسم و جنبش های بعد از مدرنیسم به وجود آورده است. درباره این موضوع، دکتر ایرج اعتصام می گوید: «در یکصد و پنجاه سالی که از عمر معماری معاصر ایران می گذرد؛ شاهد ظهور و گسترش دو معماری بوده ایم. یکی شیوه سبک های مبتذل و پیش پا افتاده و به اصطلاح بساز و بفروش ها، که به خصوص از دهه ۱۳۳۰ تا کنون تداوم داشته است؛ به اضافه تقلیدهای سطحی و برداشت های نابجای

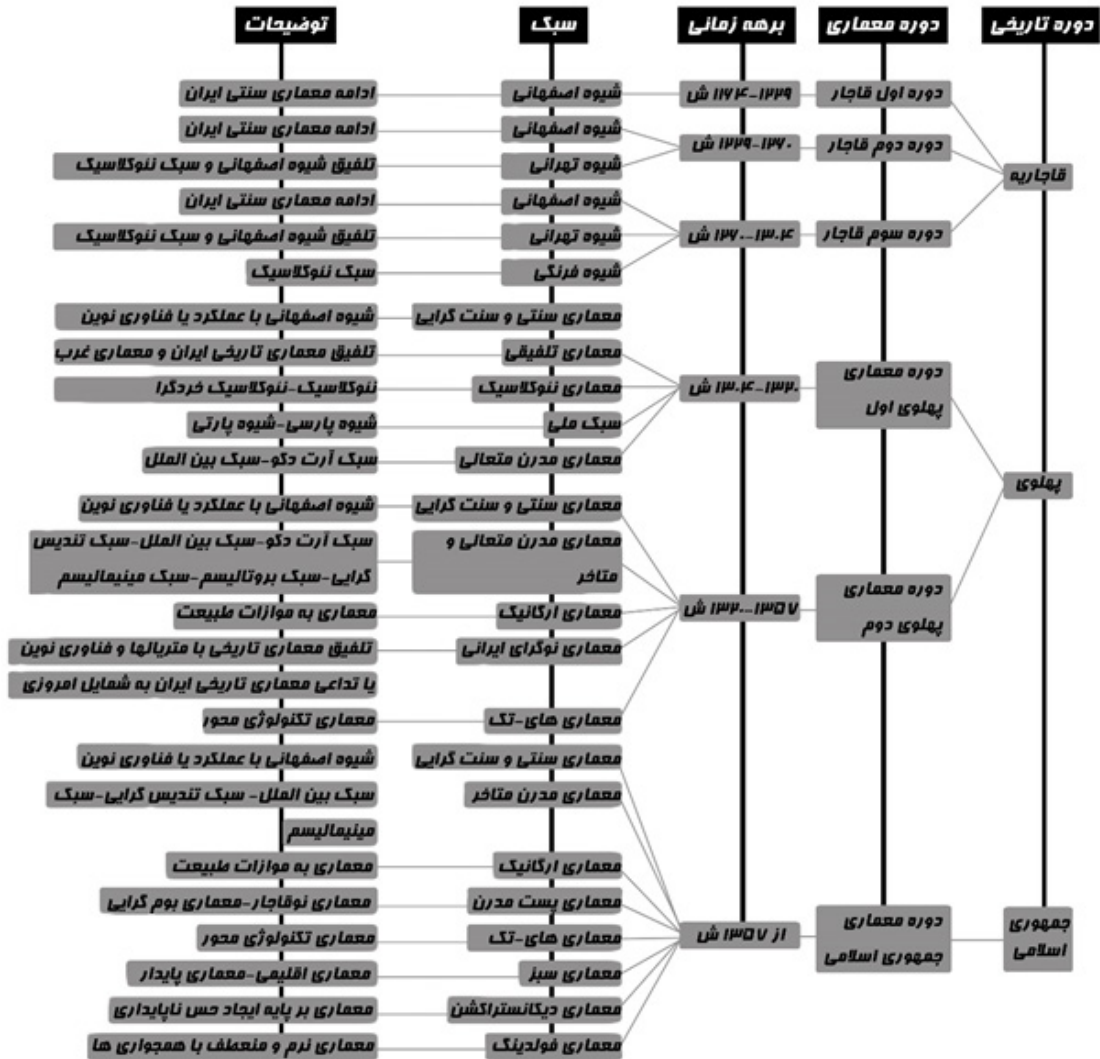

در اوج مدرنیسم از روش عمومیت‌یافته‌ی سبک «بین-الملل» تبعیت کردند» (اعتصام ۱۳۹۴). در افول مدرنیسم و به اصطلاح شکسته شدن الگوی تکراری سبک بین‌الملل، معماری غرب در اروپا، ژاپن و آمریکا از دهه ۱۹۷۰، با فراوانی و تنوع سبک‌های جدید روبرو می‌شود که در این میان گسترش بی‌سابقه تکنولوژی، اطلاعات و ارتباطات نقش بسیار مهمی دارد. سبک‌های پست مدرن، های تکنولوژی، دیکانستراکشن، فولدینگ، و غیره تحت تاثیر دیدگاه‌های تاریخی، تکنولوژی و فلسفی جدید، معماران این کشورها را به خود جلب می‌کند و سپس به طور جهانی کشورهای دیگر و از جمله معماری معاصر ایران را تحت تاثیر قرار می‌دهد (بانی مسعود ۱۳۹۳). پس از تمام این فرازها و نشیب‌ها، معماری معاصر ایران در هر دوره تاریخی سبک‌های معماری متنوع و بعضاً متفاوت نسبت به هم دید که به سه بخش، معماری عصر قاجار، معماری عصر پهلوی، و معماری دوره جمهوری اسلامی تقسیم می‌گردد که مشخصات و زیربخش‌های هر دوره به تفکیک در تصویر ۲ نوشته شده است. سبک‌هایی که گاه به دنبال کنکاش سنت و شیوه پیشینیان در عناصر کالبدی خود بودند و برخی دیگر بدون ارتباط و توجه به عناصر معماری گذشته و نگاه مستقیم به معماری غرب، ظهور پیدا می‌کردند. برای مثال، تا پیش از ورود به دوره دوم قاجار، معماری ایران در راستای معماری سنتی ادوار

پیش از خود بود تا اینکه به محض ورود فرهنگ، هنر و معماری غرب، رفته رفته رنگ و بوی خود را از دست داد؛ درحالی‌که در انتهای دوره قاجار، کمتر خبری از ساخت و سازها بر پایه اصول فکری معماری سنتی ایران است. در ادامه، در دوره پهلوی اول و جریانات ملی‌گرایانه پس از الان، مجدد تحولاتی در هنر و معماری این سرزمین به وجود آمد که یادآور معماری سنتی و باستانی ایران شد. این جریانات با ورود مدرنیزاسیون گسترده در این دوره به کشور، به حاشیه رانده شد. در دوره پهلوی دوم و ایجاد همایش‌های متعدد جهت پیوند هنر و معماری با گذشته‌ی غنی ایران و به تبع، حمایت معماران مهم ایران از این کنگره‌ها، سبب ظهور سبک‌هایی شد که یادآور معماری سنتی ایران بودند. در دوره جمهوری اسلامی نیز با توجه به معطوف شدن اصول حاکم بر جامعه به نظریات و تعالیم اسلامی، معماری سنتی ایران (که غالباً در اماکن مقدس و مذهبی ظهور می‌کرد) مجدد احیا شد.

تصویر ۲. نمودار سبک های معماری در دوران معاصر ایران

معماری سه دهه اخیر ایران می شود که توأم شدن آن با معماری پست مدرن، سبب ایجاد تحولات گسترده در این حرفه می گردد. برهه زمانی دوم، دوره ای است که بیش از همه، دور از چشم مولفان و نظریه پردازان معماری مانده است که شناسایی سبک ها و به تبع آثار متصاعد از آنها از هدف گذاری های تحقیق پیش رو خواهد بود تا به کمک آن، به استخراج آثار، با شاخصه های معماری سنتی ایران، -که هدف آرمانی پژوهش است- دست یافت.

با نگاهی جزئیتر، معماری دوره جمهوری اسلامی را می توان به چهار دوره متفاوت تقسیم کرد. ۱. از ابتدای انقلاب اسلامی تا آغاز جنگ، که اغلب پروژه ها در راستای تکمیل پروژه هایی بود که پیش از انقلاب آغاز شده بودند. ۲. دوره جنگ هشت ساله، که به دلیل عدم وجود منابع مالی مناسب و حضور مستقیم ایران در جنگ، وجه غالب پروژه های عمرانی متوقف و بیشتر ساخت و سازها معطوف به اسکان مردم مناطق جنگ زده بود. ۳. از پایان جنگ تا سال ۱۳۶۹، که دوران بازسازی پس از جنگ است. و ۴. شامل احوالات

محدودتر از گذشته اجرا شد. تنها در شهرک‌ها و روستاها و بعضاً در شهرهای تاریخی به صورت موردی و انگشت‌شمار، مواردی از اجرای بناهای سنتی ملاحظه می‌شود. سبک سنت گرایبی در دوره پهلوی اول آغاز شد. تفاوت معماری سنتی با سنت‌گرایی در این است که معماری سنتی در ادامه شیوه‌ها و روش‌های معماری گذشته طراحی و اجرا می‌شود. به عبارتی، اصول کلی، شکل و طرح بنا، و نحوه اجرای آن مربوط به دوره‌های پیشین است که این اصول نسل‌اندرا نسل منتقل شده است. در معماری سنتی، فنون، شیوه‌ها، تزئینات، و فرم‌های ساختمانی همواره به تبعیت از راه و روش گذشتگان و در سیر تکاملی آن اجرا شده است. به عبارت دیگر منبع الهام در معماری سنتی میراث گذشته است (قبادیان ۱۳۸۲، ۱۷-۱۸). در مقابل، معماری سنت‌گرایی دارای طرح و نمادهای شاخص سنتی است. ولی برای اجرای آن در کل یا در یک بخش، از تکنولوژی و مصالح مدرن استفاده می‌شود. ساختمان‌های این سبک برای عملکردهای نوین و یا سنتی طراحی می‌گردید. در دوره پهلوی دوم، ارتباط با جهان خارج به ویژه با کشورهای غربی گسترده‌تر شد. به تبع آن، مصالح و فن‌آوری مدرن ساختمان، بیش از گذشته به ایران وارد گردید و همچنین تعداد زیادی کارگاه و کارخانه برای تولید مصالح نوین ساختمانی در ایران احداث شد. در ادامه این فرآیند و در دوره اول جمهوری اسلامی نیز ساختمان‌هایی در ایران احداث شدند که طرح آنها به شیوه تاریخی بود؛ ولی با مصالح و فناوری جدید و یا برای عملکردهای نوین اجرا شدند. توجه به معماری دوران اسلامی و احیای سنت‌های گذشته، از جمله مواردی بود که همخوانی با معیارهای انقلاب اسلامی و نظرات حاکمیت داشت. علی‌رغم کم‌رنگ شدن ساخت‌وساز در این دوران، تعداد پنج ساختمان به سبک سنتی و سنت‌گرایی در این دوره طراحی و اجرا شد (جدول ۲) که مشخصه‌های کالبدی آنها، مورد مطالعه و تشریح پژوهش پیش‌رو قرار خواهند گرفت.

۴-۴. معماری دوره دوم جمهوری اسلامی همانطور که پیش از این اشاره شد؛ معماری دوره جمهوری اسلامی را می‌توان به چهار دوره مشخص تقسیم‌بندی کرد. دوره مدنظر، از آغاز تا پایان جنگ ایران و عراق تخمین زده می‌شود. دوره‌ای که معماری در آن، نسبت به دوره‌های دیگر، کمتر فرصت عرض اندام پیدا کرد. اما در همین فرصت کم، ساختمان‌های بعضاً مهم و جالب توجهی طراحی و اجرا شدند.

پس از شروع جریان‌های فرامدرن (پست‌مدرن) در معماری جهان که هم‌زمان با پیروزی انقلاب اسلامی در ایران بود؛ دو موضوع به موازات هم، دوره جدیدی از معماری در ایران را به وجود آوردند. یکی اینکه اصولاً پس از پیروزی انقلاب، معماران ایرانی سعی کردند که معماری ایران را به سوی یک معماری با هویت و متکی به میراث گذشته خود هدایت کنند و دیگر اینکه مبانی معماری فرامدرن (که در جهان آن زمان فراگیر شده بود) نیز توجه جدی به معماری گذشته سرزمین‌ها را مطرح می‌ساخت. این دو موضوع دست به دست هم دادن و آثاری در ایران به وجود آمدند که سبک و سلیقه معماری فرامدرن را با توجه به عناصر معماری گذشته ایران (به خصوص معماری بعد از اسلام) در خود داشتند (میرمیران ۱۳۷۸، ۴۳). اکرم حسینی می‌نویسد «معماری معاصر ایران، اگر چه در نگاه اول به تحولات معماری در کشورهای اروپایی، تحولات معماری در اروپا و حتی به تجربیات کشورهای جهان سوم و آسیایی مربوط است؛ ولی در جوهر خود پدیده‌ای کاملاً مستقل که نه فقط از نظر نگرش‌های تاریخی آن، که حتی از نظر ماهیت و روش برخورد نیز متفاوت و منحصر به فرد است» (حسینی ۱۳۹۰، ۱۸). با ارزیابی و سنجش طرح‌ها و ساختمان‌های شاخص، سه سبک معماری بدین شرح در این دوره ملاحظه می‌شود؛ ۱. معماری سنتی و سنت‌گرایی، ۲. معماری مدرن متاخر، ۳. معماری پست‌مدرن، که در ادامه تحقیق به آن‌ها پرداخته می‌شود؛ و ساختمان‌های شاخص هر یک استخراج خواهند شد.

۴-۴-۱. معماری سنتی و سنت‌گرایی

در این دوره معماری سنتی یا همان شیوه اصفهانی،

سال ۱۳۶۵ طرح پرویز موید عهد به‌عنوان طرح برنده اعلام گردید. این بنا جزو یکی از بزرگترین ساختمان‌های مذهبی از نظر وسعت و حجم کاری است که تا کنون در کشور اجرا شده است. طول ساختمان حدوداً پانصد و عرض آن چهارصد متر است. این ساختمان، یک بنایی عظیم با سازه بتنی و فلزی است. ولی خصوصیات شیوه اصفهانی مانند گنبدها و گلدسته‌ها، حیاط مرکزی چهار ایوانه، تزئینات کاشی‌کاری، گچبری، و چوب‌بری با طرح‌های اسلیمی و گره‌چینی در نماها و بخش‌های مختلف این بنا بارز است. قوس‌های ساختمان عمدتاً جناغی است اما از قوس‌های نیم‌دایره (شیوه تهرانی) و سهمی (شیوه پارتی و خراسانی) نیز استفاده شده است. ارتفاع زیاد ساختمان، یادآور شیوه آذری است. دال‌های بتنی به صورت پس‌تنیده، دهانه‌های بزرگ و وسیع را برای این ساختار عظیم ممکن ساخته است.

تصویر ۴. ماکت مصلی امام خمینی (ره) تهران

شهر تهران به طور اعم و محله عباس‌آباد به طور اخص دارای شبکه تقسیم‌بندی شمالی جنوبی است. ولی محور اصلی در طراحی معماری مصلی، جهت قبله می‌باشد و همه اجزا، ابنیه، و صحن‌ها به تبعیت از این محور در جهت قبله یا عمود بر آن قرار گرفته است.

۴-۱-۲. یافته پژوهش، سبک سنت‌گرایی
با توجه به وقوع انقلاب اسلامی و حمایت حاکمیت، تاکید بر این گونه معماری در این دوره بیش از دو دوره قبل بود. ساختمان‌های مذهبی بخش عمده‌ای از بناهای این سبک را شامل می‌شود. ویژگی‌های سبک سنت‌گرایی در دوره اخیر به قرار ذیل است:

و استادیوم‌های سرپوشیده بسازیم. آن نوع معماری را به بتن و آهن واگذار می‌کنیم. بحران کنونی جهان، مسکن است؛ مسکنی که سلامتی محیط را تامین کند؛ از هدر رفتن انرژی جلوگیری کند و با مصالح محلی قابل دسترسی باشد» (خلیلی ۱۳۷۲). گفتافتن روشی است که با حرارت دادن و پختن بناهای خشتی و گلی، آنها به بناهای یکپارچه آجری تبدیل می‌شوند. روی بدنه دیوارها و سقف‌های پخته شده، نازک‌کاری انجام می‌شود. او با روش گفتافتن، دوازده خانه روستایی را بین سالهای ۱۳۵۸ تا ۱۳۵۹ مقاوم سازی کرد. خلیلی در سال‌های ۱۳۶۰-۱۳۵۹ یک مدرسه ده‌کلاسه در روستای جواد آباد در حوالی شهر ورامین را با خشت و گل و با دیوارهای باربر و طاق‌های محدب به کمک روستاییان ساخت و سپس به روش گفتافتن آن را مقاوم کرد. در این ساختمان‌ها به طور موقت پنجره‌ها و درب‌ها با آجر مسدود می‌شدند. بدنه و کف اطاق توسط یک مشعل که از داخل یک سوراخ وارد فضای وسط اطاق شده است؛ حرارت داده می‌شود. آتش با هزار درجه سانتی‌گراد حرارت تا حدود یک روز ادامه می‌یابد. خلیلی در اوایل دهه ۱۳۶۰ به آمریکا مهاجرت کرد و پژوهش‌های خود را در آنجا دنبال کرد. وی برنده جوایز متعدد بین‌المللی از جمله جایزه معتبر معماری آقاخان را به خاطر طرح‌ها و تحقیقات خود دریافت کرده است.

تصویر ۳. نمای مدرسه جوادآباد پس از پایان نماسازی (ماخذ: آرکنت ۲ ۱۹۸۴ a, ۱۳۹۴)

۴-۱-۱-۲-۴. مصلاي امام خميني (ره)
مصلاي امام خميني (ره) در تهران در جنوب تپه‌های عباس‌آباد واقع است. مطالعات اولیه مکان‌یابی و مشخصات طرح، از سال ۱۳۶۱ آغاز شد. در سال ۱۳۶۴ مسابقه بین‌المللی برای طرح معماری آن برگزار شد. سرانجام در

این گونه معماری نبود. باید بیان شود که معماری مدرن به عنوان یک سبک آوانگارد و پیشرو در این سال پایان یافت. به عبارتی معماری مدرن به صورت یک سبک جدید، پویایی خود را از دست داد و پس از قریب به ۹۰ سال دیگر حرف تازه و شیوه راهگشای جدیدی برای عرضه نداشت. اما کماکان شهر، شاهد و ناظر آن است که اکثر ساختمان های جدید به سبک مدرن طراحی و ساخته می شوند. در حال حاضر از نظر کمیت، حضور سبک های دیگر در مقابل معماری مدرن، چه در ایران و چه در بخش وسیعی از سایر نقاط جهان ناچیز و قلیل است (قبادیان ۱۳۹۴). هرچند که این سبک های جدیدتر هستند که امروزه به عنوان سبک آوانگارد محسوب می شوند و راه حل های نوین برای نیازها و معضلات کنونی ارائه می دهند. چهار ساختمان شاخص به سبک معماری مدرن در این برهه ی هشت ساله شناسایی شدند که در جدول ۴ مورد دسته بندی قرار گرفته اند.

۱. نماها و نمادهای غالب در طرح بنا به شیوه اصفهانی، ۲. پلان بناهای مذهبی به صورت درونگرا، ۳. پلان بناها با عملکرد جدید به صورت برونگرا، ۴. نماهای آجری همراه با تزئینات کاشیکاری، ۵. کاشی ها به صورت لعابدار فیروزه‌ای با نقوش اسلیمی، ختایی، و گره‌چینی، ۶. بام ساختمان غالباً به صورت محدب طاق و گنبد، ۷. بکارگیری فن‌آوری جدید در ساخت، ۸. سازه ساختمان دیوار باربر و یا اسکلت فلزی یا بتنی.

۴-۴-۲. معماری مدرن متاخر

شروع معماری مدرن در غرب، مقارن است با سه دهه آخر عصر قاجار که در پژوهش های اساتیدی چون سیروس باور (باور ۱۳۸۸) و امیر بانی مسعود (بانی مسعود ۱۳۸۸، ۹-۱۵۱)، هیچ ساختمانی از این سبک در دوره قاجار، شناسایی نشده است و ورود معماری مدرن به کشور را مصادف با سلطنت پهلوی اول می دانند که تا عصر حاضر ادامه پیدا کرد. در دوره هشت ساله مورد تحقیق، به موازات دیگر سبک‌ها، ساختمان هایی بر اساس مولفه ها و ایدئولوژی های معماری مدرن، در کشور طراحی و اجرا شدند.

اگرچه «چارلز جنکز» مرگ معماری مدرن را در سال ۱۳۵۱ معادل با ۱۹۷۲ میلادی اعلام کرد؛ اما این به معنای پایان

ردیف	نام بنا	شهر	تاریخ بنا	معمار	سبک	کارفرما
۱	مجتمع تجاری مسکونی پارک	اصفهان	۱۳۵۹	ایرج خلیلی پیربازاری	تاکید بر خطوط افقی در نما، معماری بین‌الملل با تاکید بر ایده پارک بازار	بخش خصوصی
۲	مرکز آموزش پزشکی بابل	بابل	۱۳۶۳- ۱۳۷۰	ابراهیم اعرابی نقی بیضاوی	معماری مدرن همراه با خطوط افقی در نما، بام شیبدار، نما سیمانی	دانشکده علوم پزشکی بابل
۳	مجتمع مخابراتی انقلاب	تهران	۱۳۶۶- ۱۳۷۵	مجید احمدیان علی مظاهر	ترکیب چند مکعبمستطیل با پوشش سنگ گرانیت، سبک بین‌الملل	وزارت ارتباطات و اطلاعات
۴	پایانه اتوبوسهای بین‌شهری تبریز	تبریز	۱۳۶۷	فرامرز تسبیحگو مهناز جورابچی	نما شیشه، بتن نمایان و آجر، توجه به سایت پلان و عملکرد، معماری مدرن	شهرداری تبریز

جدول ۴. بناهای شاخص به سبک معماری مدرن در دوره جنگ تحمیلی

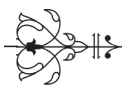
نمادهایی از آن مکان و یا گذشته و معماری بومی آن خطه و همچنین نمادهایی شاخص از عملکرد آن گونه بنا با طرح جدید ساختمان تلفیق گردد. این نمادها ملهم از مفاهیم و مبانی شکلی رایج در معماری آن منطقه و نوع کاربری بناها است و برای استفاده‌کنندگان از بنای جدید نمادهای آشنا و قابل استنباط خواهد بود. نمادهای تاریخی و یا بومی ساختمان‌های پست‌مدرن تقلید کامل از گذشته نیست. اگرچه بناها از نظر شکل شبیه گذشته هستند؛ ولی با مصالح و فن‌آوری مدرن ساخته شدند و به شکل نو و جدیدی ارائه شده‌اند. به معماری پست‌مدرن، معماری «نئوتاریخی» یا «نو تاریخ» نیز گفته می‌شود؛ زیرا در این نوع معماری، تاریخ به روز شده است. همچنین به معماری پست‌مدرن معماری التقاطی هم گفته می‌شود؛ چون معمولاً معماری پست‌مدرن، التقاطی از سبک‌های معماری در زمان‌ها و مکان‌های مختلف است. پست‌مدرن پیروان بسیاری در آمریکا و تا حدودی اروپا پیدا کرد. تا نیمه دهه ۸۰ میلادی سبک معماری پست‌مدرن به‌عنوان یک سبک مهم و جهانی مطرح بود و در کشورهای غیرغربی نیز معماری پست‌مدرن با استقبال روبرو شد. تعدادی از معماران تراز اول در این کشورها سعی کردند که ساختمان‌های مدرن و جدید خود را با فرهنگ و میراث معماری گذشته در کشور خود، پیوند زنند. در این رابطه می‌توان از «بالکریشنا دوشی» و «چارلز کوریا» در هند، و «راسم بدرام» در اردن نام برد. اگرچه بعد از نیمه دهه ۱۹۸۰ میلادی، کماکان به شیوه معماری پست‌مدرن، ساختمان‌های مهمی ساخته شد؛ ولی معماری پست‌مدرن پس از آن زمان دیگر به‌عنوان یک سبک آوانگارد و فراگیر محسوب نمی‌شود. تعدادی از معماران این سبک، به سبک معماری نئوکلاسیک پیوستند و تعدادی دیگر همچنان پیرو موازین معماری پست‌مدرن قرار دارد. در ایران، وجه مشترک سبک سنت‌گرایی و پست‌مدرن در معماری در این است که هر دو نگاه به گذشته و معماری هویت-بخش آن دارند؛ اما سنت‌گرایی نمادهای گذشته را تکرار می‌کند و در آن تغییری ایجاد نمی‌کند. در مقابل معماری پست‌مدرن، معماری غنی گذشته را به‌روز می‌کند و نمادهای تاریخی

در جزئیات و کالبد ساختمان‌های استخراج شده به سبک مدرن از این دوره، نشانه‌هایی از تاکید بر خطوط افقی در نما، شیشه‌ی سرتاسری به همراه بتن نمایان (که جملگی دلالت بر سبک بین‌الملل دارند) در همجواری با بام شیب‌دار (که بر معماری نئوکلاسیک تاکید دارد)؛ به چشم می‌خورد که نتیجه بر تبعیت از معماری مدرن و سبک‌های غربی دارد. از همین رو تحلیل آثار این سبک، امری گزاف در راستای تحقیق پیش‌رو خواهد بود.

۳-۴-۴. معماری پست‌مدرن

خاستگاه معماری پست‌مدرن در شهر فیلادلفیا در آمریکا است. از اوایل دهه ۶۰ میلادی از معماری مدرن و تاکید آن بر تکنولوژی، انتقادی صورت گرفت. مطالب عنوان شده در سال ۱۹۶۶ میلادی مقارن با سال ۱۳۴۵ شمسی، در کتابی به نام «پیچیدگی و تضاد در معماری» توسط «رابرت ونچوری» به رشته تحریر درآمد. در این کتاب وی بیان نمود که «تکنولوژی هدف نیست. آنچه که در معماری باید مورد توجه قرار بگیرد و غایت اصلی معماری باشد؛ انسان و هویت انسانی است و تکنولوژی باید در راه رسیدن به این هدف مورد استفاده قرار بگیرد». از نظر ونچوری هویت انسان شامل گذشته، سنت، فرهنگ، تاریخ، مذهب، و آنچه که در پیشینه تاریخی یک جامعه و یا یک فرد است؛ می‌باشد (ونچوری ۳، ۱۹۷۷، ۱۶). «چارلز جنکز» - که او نیز آمریکایی است - دیگر نظریه‌پرداز مهم این سبک می‌باشد. وی در کتاب خود به نام «زبان معماری پست‌مدرن» که در سال ۱۹۷۷ به رشته تالیف درآورد؛ مرگ معماری مدرن را روز ۱۵ ژوئیه ۱۹۷۲ اعلام نمود. زمانی که مجموعه مسکونی پروت ایگو ۴ در شهر سنت‌لوئیز آمریکا، توسط دینامیت منفجر شد (جنکز ۵، ۱۹۷۷، ۹). از نظر او، عدم توجه طراح به فرهنگ و آداب و رسوم و سیاهپوستان فقیر ساکن در آپارتمان‌های این مجموعه، باعث شکست و نابودی این ساختمان بسیار مدرن شد. در این سبک معماری، برای طرح هر ساختمان به نوع کاربری آن و هماهنگی با زمینه و محل قرارگیری بنا، توجه خاص می‌شود. در طرح ساختمان به سبک پست‌مدرن، سعی و تلاش می‌شود که

این موارد همگن با مسائلی بود که در طی انقلاب اسلامی در ایران مطرح شده بود. با توجه به نگاه به گذشته، احیا، و به روز نمودن نمادهای معماری تاریخی ایران، این سبک را می توان ادامه سبک «نوگرایی ایرانی» در دوره پهلوی دوم قلمداد نمود. هفت نمونه از ساختمان هایی که به این سبک ساخته شده اند؛ مورد بررسی پژوهش پیش رو قرار گرفته اند (جدول ۵).

را با شکل ها، رنگ ها، مصالح، تناسبات، و جزئیات جدید طراحی و اجرا می نماید (بانی مسعود ۱۳۸۸). پس از انقلاب اسلامی این سبک مورد توجه تعدادی از معماران مطرح کشور قرار گرفت و دو دلیل برای این استقبال می توان عنوان نمود. اول اینکه معماری پست مدرن در زمان وقوع انقلاب در سال ۵۷ شمسی، به عنوان یکی از دو سبک پیشرو در جهان مورد توجه بود. و دلیل دوم به سبب تاکید معماری پست مدرن بر فرهنگ، تاریخ، و هویت انسان است.

ردیف	نام بنا	شهر	تاریخ بنا	معمار	سبک	کارفرما
۱	ساختمان استانداری	اصفهان	۱۳۶۲-۱۳۷۲	عبدالحسین سیفالهی	تلفیق سبک مدرن بین المللی و شیوه اصفهانی	استانداری شهر اصفهان
۲	سازمان حج و زیارت کشور	تهران	۱۳۶۵-۱۳۷۰	عبدالحسین سیفالهی	تلفیق سبک مدرن بین المللی و شیوه اصفهانی	سازمان حج و اوقاف کشور
۳	مجتمع فرهنگی دزفول	دزفول	۱۳۶۶-۱۳۷۱	فرهاد احمدی	شیوه اصفهانی به همراه فناوری مدرن در ساخت	وزارت فرهنگ
۴	دفتر کار نمایندگان مجلس	تهران	۱۳۶۷-۱۳۷۵	مهندسان مشاور باوند	تلفیق معماری مدرن و شیوه تهرانی عصر قاجار	مجلس شورای اسلامی
۵	دانشگاه بین المللی امام	قزوین	۱۳۶۷-۱۳۷۶	باوند، ایرج کلانتری	تلفیق شیوه اصفهانی و مکتب تهرانی با معماری مدرن	وزارت علوم
۶	مرکز فرهنگی فرشچیان	اصفهان	۱۳۶۷-۱۳۸۴	فرهاد احمدی	تلفیق معماری اصفهانی با معماری مدرن و های تک ^۷	وزارت فرهنگ
۷	ساختمان استانداری	یزد	۱۳۶۷-۱۳۷۹	بخش خصوصی	شیوه اصفهانی به همراه فناوری مدرن در ساخت	استانداری یزد

جدول ۵. بناهای شاخص به سبک پست مدرن در دوره جنگ تحمیلی

در ایدئولوژی ها و چارچوب فکری خود گنجانده بود. در دوره پس از انقلاب اسلامی تا پایان جنگ تحمیلی هفت ساختمان بر اساس نظریه های معماری پست مدرن در ایران ساخته شدند که در جدول ۶ نشانه های هویتی آنها در حیطه کالبدی، مشخص و علامت گذاری شده اند. در ادامه تحقیق، دو مورد از آنها مورد نقد و بررسی قرار گرفته اند.

۴-۳-۱. نشانه گذاری و تشریح آثار
در این دوره، معماری پست مدرن - که یکی از دو سبک پیش رو در ایران بود - به دلیل تاکید بر معماری سنتی و اصیل ایرانی، معماری بومی و حتی معماری باستانی ایران، توجه تعدادی از معماران کشور را به خود جلب کرد. سبکی که به سان سبک معماری نوگرایی ایرانی، نگاه به گذشته و احیا و به روز نمودن نمادهای معماری تاریخی ایران را

شاخصه‌های تأثیرگذار بر:	تزیینات											منظر اثر معماری				منظر شهر		
	رديف	نام اثر	شهر	تصویر	کاشی‌کاری	سفال‌کاری	چوب‌کاری	سنگ‌کاری	آجرکاری	سنگ‌تراشی	سنگ‌تراشی	سنگ‌تراشی	سنگ‌تراشی	سنگ‌تراشی	سنگ‌تراشی	سنگ‌تراشی	سنگ‌تراشی	سنگ‌تراشی
۱	استاداری اصفهان	اصفهان																
۲	ساختمان حج و زیارت تهران	تهران																
۳	مجموعه فرهنگی دزفول	دزفول																
۴	دفتر نمایندگان مجلس تهران	تهران																
۵	دانشگاه قزوین امام قزوین	قزوین																
۶	مجموعه فرهنگی فرشچیان اصفهان	اصفهان																
۷	ساختمان استاداری یزد	یزد																

طراحی به سبک نو فاجار، به دلیل فرارگیری محل پروژه در یک سایت تاریخی فاجاری

جدول ۶. نشانه‌گذاری ساختمان‌های شاخص به سبک پسامدرن در دوره جنگ تحمیلی

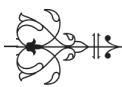
تصویر ۵. مجموعه فرهنگی سینمایی دزفول

این طرح به ترتیبی منعکس‌کننده مفاهیم بنیادین این دیار در ایجاد فضا و استفاده از هندسه مالوف در ترکیب با مصالح بومی بود. در حالی که از احکام و فن‌آوری دوران معاصر (مدرن) بهره می‌گرفت.

در این مجتمع فرهنگی، نمادهای بافت تاریخی و معماری بومی شهر دزفول و شیوه اصفهانی در عصر قاجاریه به‌روز شده و با بکارگیری سازه‌های فلزی، اجرا شده است. این طرح کاندید جایزه آقاخان و طرح منتخب برای BIANUAL-ROROS در سال ۱۹۹۸ میلادی در نروژ بوده و موفق به دریافت لوح زرین در اولین همایش معماری و طراحی شهری وزارت مسکن و شهرسازی در سال ۱۳۸۶ شده است.

۱-۳-۴-۲. دانشگاه بین‌المللی امام خمینی(ره)
دانشگاه بین‌المللی امام خمینی(ره) در شمال شهر قزوین

۱-۳-۴-۱. مجتمع فرهنگی سینمایی دزفول
این مجتمع فرهنگی، یک ساختمان زیبا با نشانه‌های متعدد تاریخی به سبک پست‌مدرن است. ساختمان و محوطه آن به صورت هندسی طراحی شده و نمادهای تاریخی به صورت نو و جدید به نمایش گذارده شده است. فرهاد احمدی طراح این بنا است. او بدنه ساختمان را همچون بناهای گذشته در شهر دزفول، با آجر طراحی نموده است. طاق‌های گهواره‌ای، گنبد، بادگیر، حیاط مرکزی و حوض آب، تداعی‌کننده نمادهای بناهای بومی این شهر تاریخی است. جانپناه‌های مشبک برای تسهیل جریان باد از جمله دیگر مشخصه‌های ساختمان‌های بومی دزفول است که در این مرکز فرهنگی اجرا گردیده است. رسمی‌بندی‌های زیر گنبد‌های شیوه اصفهانی، در این بنا بر روی کف بنا اجرا شده است. به جای قوس‌های جناغی، از قوس‌های نیم‌دایره استفاده شده است. این مجتمع دارای سالن‌های نمایش و کنفرانس، کلاس‌های آموزشی، نمایشگاه، کتابخانه، نمازخانه، و رستوران است. یک بازارچه، شبیه بازارهای سنتی بر لبه شمال شرق مجموعه قرار دارد. استفاده از کاشی‌های لعاب‌دار فیروزه‌ای در قسمت‌های مختلف، زیبایی دو چندان به این مجموعه داده است.

کالبد و بدنه معماری مدرن ساختمان تلفیق شده است. از سوی دیگر، معماری بومی نوعی معماری است که به یک منطقه خاص اختصاص داشت که معماری بومی به روز شده، به نام سبک بوم‌گرایی در این دوره مشاهده شد. در نتیجه تمام ویژگی‌های معماری سنتی، بومی، و قاجاری در ساختمان‌های این سبک، با شکل و شمایل امروزی پیاده‌سازی می‌شد. ویژگی‌های معماری پست‌مدرن در این دوره بدین قرار است: ۱. به‌روز نمودن شیوه‌های اصفهانی، تهرانی، و یا معماری بومی، ۲. تلفیق معماری گذشته با معماری مدرن برای عملکردهای مدرن، ۳. استفاده از مصالح سنتی در نما مانند آجر، کاشی، و چوب، و همچنین تزئینات سنتی، ۴. استفاده از مصالح مدرن در نما مانند سنگ پلاک، بتن، و فلز، ۵. بکارگیری فن‌آوری و امکانات مدرن.

۵. جمع‌بندی از یافته‌های پژوهش

از یک سو، با عنایت به مطالب فوق و سبک‌های شناسایی شده در دوره مذکور و از سوی دیگر با توجه به تعریف معماری سنتی در بخش‌های پیشین، «سنت و معماری سنتی همواره در طول ادوار مختلف تا به امروز، به صورت مستمر وجود داشته است و در عین حال توأم با فرهنگ‌ها، سنت‌ها و تاریخ مردم یک منطقه است» و با توجه به «اهمیت الگوها و مولفه‌های کالبدی معماری تاریخی ایران»، از این رو می‌توان برای این دوره معماری، دو سبک «معماری سنتی و سنت‌گرایی»، و «معماری پست‌مدرن» را واجد شاخصه‌های سنتی دانست زیرا که در آثار ساخته شده از این دو سبک، نشانه‌هایی از معماری اصیل و تاریخی ایران نظیر رواق، ایوان، بدنه آجری، گنبد و قوس‌های جناغی، کاشی‌کاری، نقوش اسلیمی و ختایی، انواع طاق‌ها، گره‌چینی‌ها، رسمی‌بندی و مقرنس، پلان درون‌نگرا، قطاربندی، آینه‌کاری و همچنین نمادهایی بومی، به چشم می‌خورد که در تعامل با تاریخ و فرهنگ منطقه است. معماری مدرن متاخر که بعضاً آثار ماندگاری بر اساس ایدئولوژی و مولفه‌های فکری آن ساخته شد؛

شامل دانشکده‌ها، کتابخانه، آمفی‌تئاتر، ناهارخوری، خوابگاه، و مسجد است. کل مجموعه اصلی دانشگاه رو به قبله طراحی شده و از شکل مربع و مستطیل برای طراحی محوطه، پلان‌ها، و نماها استفاده شده است. اگرچه نماها، فضاهای داخلی و کلیت مجموعه به صورت مدرن طراحی شده؛ ولی زمینه‌هایی از شیوه اصفهانی همچون نماهای آجری و حیاط مرکزی، نماد غالب مجموعه است. همچنین قوس‌های نیم‌دایره که از دوره ناصرالدین شاه به بعد در معماری ایران ظاهر شد (شیوه تهرانی) بر روی دروازه‌های ورودی دانشگاه و ساختمان‌ها قرار دارد. دروازه‌های ورودی دانشگاه شباهت به دروازه تهران دارند. دروازه تهران در جنوب شرق شهر قزوین، یکی از دروازه‌های شهر از عصر قاجاریه است که هنوز پابرجاست. تاریخ‌گرایی در مسجد دانشگاه بیش از سایر قسمت‌ها مشاهده می‌شود. مسجد نیز دارای حیاط مرکزی است و گنبد فیروزه‌ای رنگ آن با نگاه به گذشته معماری این شهر و به تقلید از گنبد مسجد جامع شهر قزوین طراحی شده است.

تصویر: نمای مسجد دانشگاه بین‌المللی امام خمینیه (قزوین)

۴-۳-۲. یافته پژوهش، سبک پست‌مدرن
در معماری پست‌مدرن در این دوره، عمدتاً توجه به معماری تاریخی و بومی ایران بوده است. منظور از معماری تاریخی، معماری است که در کل کشور فراگیر بوده است. از یک سو، شیوه نوشته‌ی سبک تهرانی - که به نام سبک نو قاجار مصطلح است - در این دوره دیده شد. در این سبک قوس‌های نیم‌دایره و کلاه فرنگی، که عمدتاً در دوره دوم عصر قاجاریه در بناهای شاخص مورد توجه قرار گرفت با

های متعدد مذهبی و غیرمذهبی، بخش عمده‌ای از بناهای سبک سنتی را شامل شود؛ زیرا که دارای نشانه‌های قابل درک و واجد هویت برای مردم بود. در این بین ساختمان‌ها به سبک مدرن، بسیار اندک بودند و عمدتاً به سبک بین‌المللی طراحی شدند و سایر سبک‌های این مکتب به چشم نمی‌خورد. از سوی دیگر، معماری پُست‌مدرن که عمده توجه آن به معماری تاریخی و بومی ایران معطوف بود؛ در کنار معماری سنت‌گرایی، یادآور عناصر آشنا به استفاده‌کنندگان از اثر بود. نشانه‌های کالبدی مجموعاً یازده ساختمان از این دو سبک به تفصیل در جدول ۷ مورد بررسی قرار گرفته است.

به دلیل عدم ارتباط با شاخصه‌های معماری سنتی ایران و مولفه‌های بومی-فرهنگی، در نتایج تحقیق پیش‌رو، واجد سنت و هویت قلمداد نمی‌شود.

۶. نتیجه‌گیری نهایی

معماران مطرح در بعد از انقلاب با دو تحول عمده که در سطح بین‌المللی و دیگری در سطح ملی مواجه شدند. اول اینکه از اوایل دهه ۱۳۵۰، اقتدار معماری مدرن در غرب بعد از هفتاد سال رو به افول گذارد. وحدت رویه‌ای که معماری مدرن در بخش عمده‌ای از معماری قرن بیستم میلادی در برابر معماران قرار داده بود؛ فروپاشید و جای خود را به کثرت سبک‌ها و نظریه‌های مختلف در معماری داد. از طرف دیگر این معماران با جامعه‌ای روبه‌رو شدند که در پی انقلاب اسلامی تحولات وسیع و بسیار گسترده در کلیه شئون زندگی، در آن صورت گرفته بود. بسیاری از هنجارهای اجتماعی دگرگون شده و سنت‌ها و ارزش‌های دینی مورد تاکید و توجه قرار گرفته بود. این تحولات و گوناگونی، در کارهای انجام شده توسط معماران بعد از انقلاب، انعکاس یافت و بخشی از فرم‌ها و سبک‌های مختلف اجرا شده در طی این عصر، حاصل آن بود. باید بیان داشت که در غالب کشورها و فرهنگ‌ها، مذهب مستحکم‌ترین دژ سنت است. نمود این مطلب در معماری، طرح‌های جدیدالاحداث مذهبی به سبک سنت‌گرایی، در اقصی‌نقاط جهان است. با وقوع انقلاب اسلامی و با توجه به تحولات عظیم اجتماعی و فرهنگی و تاکید حکومت بر آداب، رسوم، سنن، هویت و گذشته‌ی این مرز و بوم، ساختمان‌های متعدد مذهبی و حکومتی بدین سبک ساخته شد. به عبارتی دوره شکوفایی معماری سنتی در ایران، در این زمان است. معماری سنت‌گرایی که آثار متصاعد از آن غالباً دارای ویژگی‌هایی از قبیل، استفاده از خشت و آجر در نما، بهره‌گیری از مفاهیم درونگرایی در پلان و عناصر مکتب اصفهانی (نظیر کاشی‌کاری، نقوش اسلیمی، گره‌چینی‌های سنتی، طاق، گنبد، انواع قوس، و بادگیر) در کالبد بودند؛ سبب شد که تاکید بر این گونه معماری، در این دوره بیش از ادوار قبل شود و ساختمان

نام اثر	تصویر اثر	شاخصه های کالبدی	ارزیابی شاخصه ها	روش به کارگیری		
آثار شاخص سنت گرایی	مدرسه جواد آباد	اجرای سنتی، شیوه کتافتن، بدنه خشتی، دیوار باربر، طاق گنبد، فوس جناهی	فوس جناهی	به کارگیری عناصر آشنا و قابل درک معماری سنتی و غنی ایرانی به صورت، گرده برداری مستقیم		
	سردر وزارت کشور	اجرای سنتی، آجر کاری، گانسی کاری، فوس جناهی، نقوش چلیا، تزئینات انتزاعی	گانسی کاری نقوش چلیا مقرنس کاری			
	مسجد حضرت علی	اجرای سنتی، بدنه آجری، دیوار باربر، طاق و تویزه، فوس جناهی، درونگرایی	قطار بندی ارسی بندی			
	کتابخانه ملک	فوس جناهی، مقرنس کاری، گانسی کاری، بدنه آجری، تزئینات انتزاعی، ارسی بندی، خطاطی	نقوش انتزاعی ایوان			
	مصلی امام خمینی	کتبند، فوس جناهی، طاق گنبد، گلدسته، درونگرایی، تزئینات انتزاعی	رواق طاق آهنگ			
	آثار شاخص پست مدرن	استاداری اصفهان	آجر چینی، گانسی کاری، فوس جناهی، تزئینات انتزاعی، رواق، فوس جناهی		عبور آب از روی کتبد نقوش اریب بادگیرها	به کارگیری عناصر آشنا و قابل درک معماری سنتی و غنی ایرانی به صورت، اموزی شده، همراه با شیوه های نوین اجرا و یا تلفیق با معماری مدرن
		ساختمان حج و زیارت	گودال باغچه، درونگرایی، آجر چینی، گانسی کاری، نقوش انتزاعی		مناره با شکل نامتعارف	
		مجمع فرهنگی در نول	بادگیر، فوس سهمی، کتبد و گلدسته، آجر چینی، گانسی کاری، درونگرایی، نقوش چلیا		هشتی بتنی گودال باغچه با کابل نگهدارنده	
دفتر نمایندگان مجلس		نمای سه بخشی، فوس نیم دایره، کلاه فرنگی، بام چهارنشیب، نوجه به سائب، تزیینات معماری توافجر	گلدسته با فرم نامتعارف			
دانشگاه امام نروین		آجر چینی، حیاط مرکزی، کتبد، گانسی فیروزه ای، فرار گیری گل مجموعه در جهت قبله	گودال باغچه در ارتفاع کلاه فرنگی قاجاری به صورت بتنی			
مجموعه فرهنگی فرنیجان		حیاط مرکزی، آجر چینی، درونگرایی، هشتی ورودی، نقوش انتزاعی	فوس جناهی سه پری تخت نده فوس جناهی سه پری بتنی			

جدول ۷. تحلیل آثار شاخص سنتی در دوره جنگ هشت ساله ایران

در ادامه با ارزیابی رفتار شاخصه ها، این گونه نتیجه گیری می گردد که اگر چه در عصر معماری مورد پژوهش، هر دو سبک سنت گرایی و پست مدرنیسم به عنوان سبک هایی با شاخصه ها و مولفه های معماری سنتی، مورد توجه بودند؛ اما وجوه اشتراک و افتراق میان این دو سبک معماری وجود دارد. وجه مشترک سبک سنت گرایی و پست مدرن در این است که هر دو نگاه به گذشته داشته و علاقه مند به تکرار عناصر معماری غنی سنتی و تاریخی ایران هستند. اما سبک سنت گرایی نمادهای گذشته را عینا (با روش ها و فناوری های نوین ساخت) تکرار می کند و در شکل و نمادهای آن تغییر ایجاد نمی کند. در مقابل معماری پست مدرن، گذشته را به روز می کند و نمادهای تاریخی را با شکل ها، رنگ ها،

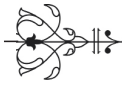
بیشتر در عصر روبه‌جلوی فعلی و سببی بر عدم فراموشی معماری اصیل، غنی و با مفهوم ایرانی باشند.

۷. بررسی دستیابی به سوالات تحقیق
با تشریح مفهوم سنت، مقوله ای آشنا و قابل درک که ریشه در فرهنگ و تاریخ این سرزمین دارد و تبلور آنها در عصر کنونی است؛ معماری سنتی ایران تبیین گردید. مکتب اصفهانی به‌عنوان آخرین سبک از معماری اسلامی که دربرگیرنده تمام سبک‌های پیش از خود بود؛ به موازات جامعه و بستر فرهنگی موجود قرار داشته و تا عصر فعلی ادامه پیدا کرده است؛ به‌عنوان معماری سنتی ایران انتخاب شد؛ و شاخصه‌های کالبدی آن نظیر قوس‌ها، طاق‌ها، قطاربندی، آجرکاری، گچ‌بری، کاشی کاری، نقوش انتزاعی، و... استخراج شدند. در نتیجه ریزسوال اول دست‌یافتنی شد. در ادامه با یک مطالعه کتابخانه ای گسترده، سبک‌های معماری حاکم بر ایران در دوره جنگ تحمیلی شناسایی شده و از میان آنها سبک‌هایی که واجد مفهوم سنت هستند؛ مانند معماری سنت‌گرایی و پست‌مدرن ایرانی مجزا گردیدند. با مشاهدات میدانی و مطالعات اسنادی، ساختمان‌های ساخته شده بر اساس ایدئولوژی این سبک‌ها استخراج شدند؛ و در طی یک مطالعه تطبیقی، رفتار هر شاخصه در کالبد، مورد ارزیابی قرار گرفت که دستیابی به ریزسوال دوم و سوم را شامل می‌گردد. در نهایت، پژوهش پیش‌رو با بازتعریف سبک‌های معماری در دوره جنگ هشت‌ساله، توانست آثاری را شناسایی کند که در خلال جنگ که فرصت کمتری برای ساخت آثاری هویت‌گرا و به دور از فرهنگ و معماری غربی بود؛ توانستند با اتکا به سنت، فرهنگ، تاریخ و هنر با شکوه این سرزمین، به مرحله ظهور برسند که هدف آرمانی پژوهش محسوب می‌شد.

مصالح، و جزئیات جدید طراحی و یا بعضاً در تلفیق با دیگر سبک‌ها، به نمایش می‌گذارد. معماری پست‌مدرن بیش از سبک سنت‌گرایی با چاشنی تکنولوژی، که شاخصه قرن حاضر می‌باشد؛ عجین است. در هر حال، هر دو سبک، به واسطه بهره‌گیری از عناصر شاخص، آشنا و هویت‌مند معماری گذشته ایران و فارغ از روش به کارگیری آن‌ها، منجر به تولید آثاری سنتی شدند که پس از گذشت قریب به چهار دهه، کماکان در گفتمان با مخاطب و استفاده‌کنندگان هستند.

در عصر سنت، ایده و شکل ساختمان در معماری ایران مشخص و معین بود. در این عصر معمار به تبعیت از نظام فکری و اصول شکلی و اجرایی، که میراث گذشته بود؛ ساختمان را طراحی و احداث می‌کرد. ولی از اواسط عصر قاجار و مواجهه هرچه بیشتر کشور با هنر و معماری جهان غرب، جامعه‌ی معماری دو قطبی شد. معماری‌های مدرن بعدی نیز، بر این بحران افزود. از این زمان معمار با یک دوگانگی مواجه شد. این که منبع الهام و چارچوب کلی طرح‌های او باید از گذشته وام بگیرد؛ و یا باید به دنبال مبانی جدید معماری غرب برود. آنچه که جای تامل دارد این است که معماری، مصداقی برگرفته از مفاهیم و دربرگیرنده هویت گذشته و غنی ایران زمین باشد. معماری ایران باید مدلول خود را در سرزمین خود، جستجو کند. بالندگی معمار اصیل ایران، در این است که در ارتباط با بطن جامعه، فرهنگ، و تاریخ غنی این مرز و بوم باشد. در عین حال شکل هر اثر معماری می‌بایست حاصل و دال بر شرایط این زمانی کشور باشد. تقلید سطحی از هویت گذشته و یا الگوبرداری مستقیم از جهان معماری غرب، نمی‌تواند نمایانگر هویت و سنت فعلی باشد و این مهم شالوده پژوهش حاضر را تشکیل داد. اینکه در برهه جنگ تحمیلی که به گمان اغلب نظریه‌پردازان، معماری یا برگرفته از سبک‌های مدرن و یا تنها تظاهری از سنت‌گرایی بود؛ تحقیق فوق به دنبال آثاری هر چند معدود بود که منطبق با آداب، رسوم، سنن و فرهنگ جامعه باشند که در نهایت به شناسایی آنها انجامید. مطالعه این آثار و مولفه‌های کالبدی آنها، می‌تواند سبب تولید طرح‌هایی با منزلت

پی نوشت

۱. ساختمان هایی هستند که غالباً بانی آنها دولت است و به عنوان یک مرکز گردهمایی، ارگان های دولتی، لندمارک ها و یا مراکز فرهنگی- هنری در انظار عمومی، شناخته خواهند شد.
۲. Archnet.
۳. Venturi.
۴. مجموعه ساختمان های مسکونی برای سکونت طبقات کم درآمد جامعه
۵. Jencks.
۶. سبکی ملهم از معماری کلاسیک روم و یونان باستان در عصر حاضر
۷. سبکی تکنولوژی محور که توسط ریچارد راجرز و رنزو پیانو، با طراحی مرکز فرهنگی ژورژ پمپیدو، پایه گذاری شد.
۸. قوس تیزه دار یا نوک تیز
۹. طاق آهنگ (گهواره)، طاق کلبو، و طاق تاژ
۱۰. تمرکز اندام های ساختمانی پیرامون حیاط مرکزی
۱۱. تکرار یک الگوواره در رخ بام یا پیشانی ساختمان

منابع

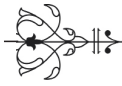
۱. آصفی، مازیار. ۱۳۹۳. ریشه یابی و شناخت عوامل دگرگون ساز روح معماری گذشته ایران در گذر زمان، اصالت گذشته، تازگی اکنون. هویت شهر ۸ (۱۹).
۲. بانی مسعود، امیر. ۱۳۸۸. معماری معاصر ایران. تهران: نشر هنر و معماری قرن.
۳. _____ ۱۳۹۳. معماری غرب، ریشه ها و مفاهیم. تهران: نشر هنر و معماری قرن.
۴. باور، سیروس. ۱۳۸۸. نگاهی به پیدایی معماری نو در ایران. تهران: فضا.
۵. پاکدامن، بهروز. ۱۳۷۳. نگاهی کوتاه بر شیوه ها و گرایش های معماری در تهران. کتاب تهران، جلد چهارم. روشنگران.
۶. پیران، پرویز. ۱۳۸۴. هویت شهرها، غوغای بسیار برای مفهومی پیچیده. آبادی (۱۳).
۷. پیرنیا، کریم. ۱۳۶۹. شیوه های معماری ایرانی. تدوین غلامحسین معماریان. تهران: موسسه نشر هنر اسلامی.
۸. توصیه های کنگره. ۱۳۴۹. بررسی امکان پیوند معماری سنتی با شیوه های نوین ساختمان. ترجمه ی انتشارات خانه. اصفهان: وزارت آبادانی و مسکن.
۹. جواهریان، فریار. ۱۳۸۴. ایران در جستجوی مدرنیته. مصاحبه و تنظیم توسط رامین جهانگللو. تهران: مرکز.
۱۰. حبیبی، رعنا سادات. ۱۳۸۷. تصویرهای ذهنی و مفهوم مکان. هنرهای زیبا (۳۵): ۳۹-۵۰.
۱۱. حبیبی، محسن. ۱۳۸۵. شرح جریان های فکری معماری و شهرسازی در ایران معاصر. تهران: دفتر پژوهش های فرهنگی.
۱۲. حسینی، اکرم. ۱۳۹۰. تبیین و تدوین گرایش های معماری معاصر ایران پس از انقلاب اسلامی- مطالعه معماری سال های ۱۳۸۵ تا ۱۳۶۰ شهر تهران. هویت شهر ۵ (۸): ۱۷-۲۶.
۱۳. خستو، مریم، و فرح حبیب. ۱۳۹۵. رویکردی تحلیلی به تأثیر کالبد شهر بر فرهنگ با تأکید بر بافت شهری. مطالعات شهر ایرانی اسلامی (۲۶): ۳۱-۴۲.
۱۴. صادقی پی، ناهید. ۱۳۸۸. تأملی در معماری سنتی ایران. صفة ۱۸ (۴۸).
۱۵. صارمی، حمیدرضا، و بهاره بهرا. ۱۴۰۰. مولفه های کیفیت مکان در شهرهای ایرانی-اسلامی. مطالعات شهر ایرانی اسلامی ۱۱ (۴۳): ۲۴-۵.
۱۶. عدل، شهریار، و برنار اوکارد. ۱۳۷۵. تهران، پایتخت دویست ساله. سازمان فنی و مهندسی شهر تهران و انجمن ایران شناسی فرانسه در ایران.

۱۷. فتیحی، حسن. ۱۳۸۲. ساختمان‌سازی با مردم. ترجمه‌ی علی اشرفی. تهران: انتشارات دانشگاه هنر.
۱۸. قبادیان، وحید. ۱۳۸۲. معماری در دارالخلافه ناصری - سنت و تجدد در معماری معاصر تهران. تهران: پوشتن.
۱۹. _____ . ۱۳۹۴. سبک‌شناسی و مبانی نظری در معماری معاصر ایران. تهران: علم معماری رویال.
۲۰. کیانی، مصطفی. ۱۳۸۳. معماری دوره پهلوی اول - دگرگونی اندیشه‌ها، پیدایش و شکل‌گیری معماری بیست‌ساله معاصر ایران ۱۲۹۹-۱۳۲۰. تهران: موسسه فرهنگی و پژوهشی چاپ و نشر نظر.
۲۱. مختاری طالقانی، اسکندر. ۱۳۹۰. میراث معماری مدرن ایران. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
۲۲. میرمیران، هادی. ۱۳۷۸. جریانی نو در معماری امروز ایران. معماری و شهرسازی ۸ (۵۰-۵۱): ۴۰-۴۸.
۲۳. نظری، فرهاد. و ذات‌الله نیکزاد. ۱۳۸۶. معماری در دربار سلطان صاحب‌قران. گلستان هنر ۳ (۳): ۲۶-۵۱.

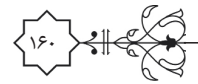
References

- Adl, Shahriar, and Bernard Okard. 1996. Tehran, The Capital of Two Hundred Years. Technical and Engineering Organization of Tehran and French Iranian Studies Association in Iran
- Asefi, Maziar, and Elnaz Imani. 2014. Recognition and Evaluation of the Transformational Factors of the Spirit of Iranian Traditional Architecture: Originality of the Past, Novelty of Today. Hoviatshahr 8 (19): 63-76.
- Banimasoud, Amir. 2009. Contemporary Architecture of Iran. Tehran: Honar-va-Memari-ye Gharn.
- _____. 2014. Architecture of West, Roots and Concepts. Tehran: Honar-va-Memari-ye Gharn.
- Bavar, Sirus. 2009. A Look at the Emergence of New Architecture in Iran. Tehran: Faza.
- Congress Recommendations. 1970. Investigating the Possibility of Combining Traditional Architecture with Modern Building Methods. Translated by Khane Publications. Isfahan: Ministry of Development and Housing.
- Fathi, Hassan. 2013. Building with People. Translated by Ali Ashrafi. Tehran: University of Art Press.
- Ghobadian, Vahid. 2003. Architecture in Naseri Palace- Tradition and Modernity in Tehran's Contemporary Architecture. Tehran: Pushtan.
- _____. 2015. Stylogogy and Theoretical Foundations in Contemporary Iranian Architecture. Tehran: Elm-e Memari Royal.
- Habibi, Mohsen. 2015. Description of the intellectual currents of architecture and urban planning in Contemporary Iran. Tehran: Cultural Research Office.
- Hosseini, Akram. 2011. Indication and Formulation of Attitudes of Iran's Contemporary Architecture. Hoviatshahr 5 (8): 17-26.
- Javaherian, Faryar. Iran in Search of Modernity. Iran in search of modernity. Interview and arrangement by Ramin Jahanbeglu. Tehran: Markaz.
- Jencks, Charles. 1977. The Language of Post-Modern Architecture. I Rizzoli International Publication. New York.
- Khastoo, Maryam, and Farah Habib. 2016. An Analytical Approach to the Influence of the City Fabric on Culture with an Emphasis on the Urban Context. Studies on Iranian Islamic City 7 (26): 31-42.
- Kiani, Mostafa. 2004. The Architecture of the First Pahlavi Era- The Transformation of Ideas, the Emergence and Formation of Twenty Years of Contemporary Iranian Architecture 1320-1299. Tehran: Nazar Cultural and Research Institute.
- Kottak, P. C. 2002. Anthropology: The Exploration of Human Diversity. McGraw-Hill Higher Education Publication. United States.
- Lenvinson, D. and M. Ember. 1996. Encyclopedia of Cultural Anthropology, 1st Vol. Fitzhenry and White Side Ltd, Canada,

18. Mirmiran, Hadi. 1999. A New Current in Iran's Architecture Today. *Architecture and Urbanism* 8 (50-51): 40-48
19. Mokhtari Taleghani, Eskandar. 2011. *The Heritage of Modern Iranian Architecture*. Tehran: Cultural Research Office.
20. Nazari, Farhad, and Zatoollah Nikzad. 2007. Architecture in the Court of Sultan Sahibqran. *Golestan-e Honar* 3 (3): 26- 51.
21. Pakdaman, Behrooz. 1994. *A Brief Look at Architectural Styles and Trends in Tehran*. Tehran Book, the 4th Volume. Roshangaran.
22. Piran, Pirooz. 2015. The Identity of Cities, a Lot of Fuss for a Complex Concept. *Abadi* (13).
23. Pirnia, Karim. 1990. *Stylistics of Iranian Architecture*. Collected by Gholamhossein Memarian. Tehran: Islamic Art Publishing Institute.
24. Richards, G, and J. Wilson. 2004. The Impact of Cultural Events on City Image: Rotterdam, Cultural Capital of Europe 2001. *Urban Studies* 41 (10): 1931-1951.
25. Sadeghipey, Nahid. 2010. Reflections on Traditional Architecture. *Soffeh* 18 (48).
26. Saremi, Hamidreza, and Bahare Bahra. 2021. Components of Place Quality in the Iranian-Islamic City. *Studies on Iranian Islamic City* 11 (43): 5-24.
27. Venturi, Robert. 1977. *Complexity and Contradiction in Architecture*. Museum of Modern Art, New York.

Journal of Research in Islamic Architecture / No.1 / Spring 2023

**Redefining architectural styles during the imposed war in Iran with
the approach of identifying traditional buildings
(Case study; body of prominent buildings)**

Maziar Sardari

Ph.D Architecture Candidate, Department of Art and Architecture, Islamic Azad University,
West Tehran Branch

**Leila Zare
(Corresponding Author)**

Assistant Professor of Architecture, Department of Art and Architecture, Islamic Azad
University, West Tehran Branch

Avidah Talaei

Assistant Professor of Architecture, Department of Art and Architecture, Islamic Azad
University, West Tehran Branch

Vahid Ghobadian

Associate Professor of Architecture, Department of Art and Architecture, Islamic Azad
University, Center Tehran Branch.

Received: 2021/05/29

Accepted:2022/11/07

Abstract

Traditional architecture is a term that has been used after the modernization period in Iran and has been discussed in the speeches of many architects, books and articles, and has been criticized in architecture schools. After the Islamic Revolution and the closure of foreign construction companies in Iran, many famous architectural companies were closed or semi-active. With the outbreak of war and economic sanctions, construction activities declined, and during the eight years of the war, most construction activities were carried out on a small scale, and government projects were often aimed at completing pre-revolutionary construction projects. Some of these few constructions have led to the production of traditional-style buildings that are important to identify and describe because they are intertwined with the culture, history, and transcendent quality of past architecture, and the degenerate identity of today's architectural buildings can be found. This is unknown research that, what styles and how many buildings are there, based on the ideology of these styles in order to continue the rich and traditional Iranian architecture, during the eight-year war. Achieve them is the main purpose of research. In this research, which is interpretive-historical method and analytical-comparative measures, architectural styles are introduced in this historical period to extract styles that have the characteristics of traditional Iranian architecture. Data collection is in the form of documentary studies that will identify buildings with traditional bodies. The results of the research show that during the Eight-Year War, buildings of three styles of "traditionalist architecture", "late modern architecture" and "postmodern architecture" were built in the country. In the meantime, modern architecture lacks traditional features in the body of buildings, but the two styles of traditionalism and postmodernism, that were designed and executed eleven prominent buildings based on their architectural theories, will have traditional Iranian architectural components. Finally, the physical characteristics of each will be analyzed.

key words: traditional architecture, imposed war, architectural style, prominent buildings.